

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

P. Stiassny jeruzsálemi professzorral

– *Abban a megtiszteltetésben van részem, hogy a Vigília számára Stiassny József páterral, Notre-Dame de Sion atyával interjút készíthetek. Megkérhetem, hogy beszéljen önmagáról?*

– La Fontaine egyszer Versailles-ban járt és megkérdezték tőle, mit tart a legérdekesebbnek és a legrendkívülibbnek Versailles-ban. Röviden ezt válaszolta: azt, hogy én itt vagyok. Nos, ami engem illet, én Jeruzsálemmel vagyok így, mert éppen arra nem gondoltam soha, hogy ide valaha is el fogok menni. Győri bencés diák koromban, néhány évvel a háború kitörése előtt, egészen véletlenül halottam a Notre-Dame de Sion rendről, és oda kértem a fölvételemet. 1938 augusztusában megérkeztem Louvainbe, hogy elkezdjem tanulmányaimat. Ez nem sokáig tartott, mert 1940-ben a németek elfoglalták Louvainnt. A várost ekkor kiürítették, és mi kispapok Franciaországba mentünk. Nagy szerencsémre, a Lyoni Katolikus Egyetemre kerültem, ahol a szentírástudományok tanulmányozása volt az elsődleges. Öt évig dolgoztam ott, majd Párizsba mentem. Párizsban a Katolikus Egyetemen és a Sorbonne-on, az École Normale Supérieure-ön tanultam. 1947-ben feletteseim elküldtek Jeruzsálembe, hogy két évig a dominikánusoknál, az École Biblique-ben képezsem magam szentírástanban. De ez **sem** tartott sokáig. Úgy látszik, hogy nekem nincs szerencsém, ami a tanulást illéti. 1947. november 27-én az Egyesült Nemzetek elhatározta, hogy Palesztinában két állam lesz, a zsidó és az arab állam, és köztük szétosztott testként Jeruzsálem. Természetesen az, amit Lake Successben elhatároztak, egyáltalán nem valósult meg. Már decembertől nagyon veszélyes volt Nyugat-Jeruzsálemből Kelet-Jeruzsálembe átmenni. A mi házuk Nyugat-Jeruzsálemben volt, viszont a dominikánusok Kelet-Jeruzsálemben laktak. Mind a két oldalon kémnek nézték az embert, és igen könnyen lelőtték, csak utána vizsgálták ki, hogy valóban az volt-e vagy nem. Tanulmányaimat így nem folytathattam, hát elkezdtem a héber nyelvvel foglalkozni a jeruzsálemi Héber Egyetemen. A Jóistennek ezt mindennap megköszönöm, mert megengedte nekem, hogy bizonyos mértékig megértsem a Szentírást. (Hiszen ki merné azt mondani, hogy megértette a Szentírást?)

– *A Szentírás kutatásában mit tart a legfontosabbnak?*

– Ma már ismerem a héber és az arám nyelvet. Nem mondom azt, hogy enélkül nem lehet exegéta valaki, de az arám, hogy sokkal nehezebben ér el eredményeket. A Szentírás ismerete nem absztrakt tudomány. El szokták választani a tudományt és a művészetet. Azt mondjuk: ez praktikus, tehát tudomány, amaz nem, tehát művészet. Ami a Szentírás megértését illeti, természetesen lehet egyeseknek tudomány, azoknak, akik laikus szemmel vizsgálják. A pap viszont a Szentírást nem azért tanulja, mert őt egy különleges tudomány érdekli, hanem azért, mert abból él, és másokat is abból akar éltetni; az ő számára a Szentírás természetesen művészet is. Nekünk a Szentírás nem megfejtendő probléma, hanem misztérium. A problémával az ember szemben áll, a misztériumba belemeleg, halad benne előre. Ha folyóhoz hasonlítom, mondhatom: vele úszik. Ez az alapja a Szentírás ismeretének. Példaként Origenészt idézhetem. Amikor Caesa-

reában voltak – a harmadik század közepén –, egy rabbi mesélte nekik, hogy a Szentírás kastélyhoz hasonlítható. Sok kapuja van, és aki megérkezik elé, annak odaadják az összes kulcsot, de nem tudja, melyik kulcs melyik kapuhoz való. Ezért mindegyiket végig kell próbálnia, hogy megtalálja minden egyes kulcsnak a helyét. Ezt csináljuk mi is. Azt nem mondhatjuk, hogy van egy határozott módszerünk és annak alapján dolgozunk, hanem inkább azt, hogy van egyfajta metológánk és ebbe különböző módszerek tartoznak.

– *S mindezt abban a városban, ahol Jézus szenvedett, meghalt és feltámadt...*

– A Szentföldre azt szokták modani: az ötödik evangélium. Az evangélium szó jelentése: jó hírt adni, a jó hírt proklamálni. A Szentföld maga is egy proklamáció. Természetesen, aki süket, vagy aki mást hall meg, annak nem mond semmit. Lehet persze kifogásolni, hogy sokféle nyelven proklamál, de csak azok nem értik, akik nem ismerik a lelki nyelvet. Erasmus mondja: a földön rengeteg nyelv van, ezzel szemben az égben csak egyetlen. Mi igyekszünk a földi nyelveket éppúgy elsajátítani, megérteni, mint az égit – itt Jeruzsálemben is, és ezen a nyelven továbbadni az igazságot.

– *Őn, Páter, Jeruzsálemben él, ahol elsősorban tudományos munkát végez, amely vallási, teológiai kutatás is. Mit jelent exegétának lenni Jeruzsálemben?*

– Ez nagyon nehéz kérdés. Mindig azt szoktam mondani, nincs semmi különbség Jeruzsálem és Tübingen között. Most mégis, ahogy ezt kimondtam, érzem, micsoda butaságot mondtam. Nagyon nagy különbség van. Ezért érthető, hogy ha egy jeruzsálemi ember elmegy Tübingenbe, csak azért megy el, hogy visszajöjjön Jeruzsálembé. Tübingen megengedi az embernek, hogy egy bizonyos metológiai tanuljon, Jeruzsálem viszont lehetővé teszi, hogy azt szabadon felhasználja – mint egy herceg, aki nem rabszolgája tanult módszerének. Különösen nagyszerű itt az, hogy héberül beszélnek. A nyelv mentalitás, szimbólum, átad egy bizonyos éthoszt, viszonyítást egy néphez, korszakhoz és természetesen önmagunkhoz, mivel önmagunkat is csak a nyelv által tudjuk megismerni.

Ez a legtöbb, amit Jeruzsálemben kaptam: megértettem a héber nyelv fontosságát. Természetesen az Ószövetség szempontjából. Mégis azt mondom: aki nem tud héberül, az még olvashatja az Ószövetséget bármelyik nyelven, még értheti is; de az Újszövetséget sohasem fogja megérteni a héber nélkül. Az Újszövetség görög nyelven van írva, de héber és arám nyelven van gondolva. Ha mi valamit meg akarunk magyarázni, akkor legtöbbször azt tesszük, hogy görögből visszafordítjuk héberre, és ebből fordítjuk aztán franciára, németre, magyarra stb. Az Újszövetséget a héberből és az arámból szóról szóra fordították görögre. Amikor az ember visszafordítja, akkor látja, hogy aminek addig nem volt értelme, azt a héberben meg lehet érteni. Az Újtestamentumot általában mindig az Ótestamentummal hozzák párhuzamba. Ha kezünkbe vesszünk egy újszövetségi kiadást, ott találjuk a margóján a különböző utalásokat az Ótestamentumra. Ez szép és jó, de nem elég. Az Újtestamentumnak az alapja a palesztinai élet a Krisztus utáni első században, nem pedig egy könyv.

– *Mit jelentett az Ószövetség a Jézus korabeli ember számára?*

– Az Ótestamentumot is másként értelmezték a megírásakor, mint Krisztus idejében. Az emberek nem nagyon érdekli, hogy egy könyvnek mi volt az első értelme, hanem minden nemzedék újraértelmezi, azaz magáévá teszi az értelmezés által. Ezért, hogyha nem tudjuk, milyen módon olvasták az Ótestamentumot Krisztus idejében, azaz nem ismerjük a különböző arám fordításokat, az úgy-

nevezett targumokat, és nem azok alapján akarjuk interpretálni, akkor nem értjük meg azt, hogy mi volt az ószövetségi könyvek jelentősége Krisztus korában. Nem ismerjük azt a metodológiát, amit az evangélisták követtek, amivel megértették, magukévá tették az Ótestamentumot és lefordították az Újtestamentumra. Ezért van aztán az, hogy egy klasszika filológus azt mondja, Máté és János nem értettek meg semmit, mert nem is tudták, hogy mi mit jelent, és ennek meg ennek az ótestamentumi szövegnek az eredeti értelme így és így van.

– *Hogyan értelmezték az Ószövetséget az evangélisták?*

– Aki belemerül a zsidó irodalomba a Krisztus előtti, a krisztusi és a Krisztus utáni korban – végül is ezek egyetlen összefüggő folyamatot alkotnak –, azt látja, hogy az Ótestamentum megértésének más az alapja. Ahogy a zsolta mondja: ami a földet és ami a törvényt illeti, azt Isten odaadta az ember fiainak, Ádám fiainak. Tehát a törvény és Isten szava már nincsen az égben, hanem itt van a földön. Ha a földön van, és ha te gyerek vagy, akkor játsszál vele. Jogod van játszani, mivel a gyerekek az a szokása, hogy játszik. Játsszatsz a Szentírással, mivel – amint mondtam – nem az égben, hanem a földön van. Az emberek ennek alapján engedtek meg maguknak olyan dolgokat, amelyeket mi – jelenlegi metodológiánk miatt – megbotránkoztatónak tartunk. Például amikor Máté azt mondja evangéliumában, hogy Krisztus Názáretből való és Názáreusnak fogják hívni, mert ez már így van megírva.

Jönnek a tudósok és kérdezik: Hol van ez megírva? Azt mondják, hogy Máté nem értett meg semmit. Énnekem az a benyomásom, hogy éppen a professzorok nem értettek meg semmit, mivel nem ismerték föl Máté metodológiáját. Azt, hogy egészen mindegy, hogy Jézus honnan jön. De Máté, mint egy herceg, nagyúri mozdulattal beleveszi: ez már meg van írva. Csak azért, hogy mutassa a híveinek – mivel hívőkéről van szó – látjátok, ez is már meg volt írva. Hogy milyen módon? Hát az én játékos módomon. Ha tetszik, akkor jó, ha nem, akkor is jó, mert hogyha én így akarom írni, akkor ez jól van megírva. Ők úgy érezték, hogy mondhatják, amit akarnak – minden szabad.

A zsidó exegetikában, mikor valami írva van, de egy más interpretációt akarnak adni, akkor azt mondják: ál tikká – ne olvasd így, hanem olvasd egy másik módon. Máténál elég gyakran előfordul, hogy az ember olvassa a héber vagy a görög szöveget és látja: ő egészen más képet, más szöveget ad. Erre mit mondhatunk? Máté nem tudta? Jobban tudta, mint mi. De ő alkalmazta ezt a metodológiát: ál tikká. Miért? Mivel én is Istennek a fia vagyok, és szabad olvasnom ezen a módon. Ezeket a dolgokat csak úgy lehet megérteni, hogyha az ember Jeruzsálemben, a héberség tengerében él, és van jó hajója, hogy ne süllyedjen el, hanem szabadon vitorlázhasson.

– *Mennyire használja fel munkájában az archeológiai kutatásokat?*

– Az archeológia különlegesen érdekes, bár nekem, aki nem vagyok archeológus, nem adott olyan sokat. Persze szeretem látogatni a szent helyeket, nagyon szeretek élni a Szentföldön. De nem mondhatnám, hogy sokkal jobban megértettem a Szentírást azáltal, hogy láttam itt a napkeltét vagy a napnyugtát, vagy hogy láttam a Tiberiási-tengert. Jeruzsálemben nem elég két évig tanulni, sokáig ott kell élni ahhoz, hogy beigazolódjék a zsolta szava: az egyik emberről azt fogják mondani, itt született, a másik emberről azt, hogy ott született, de mindről együtt azt, hogy Jeruzsálemben született. Bizonyos szempontból mindenki Jeruzsálemben született. Egy harmadik századbéli rabbinikus szövegben az áll, hogy maga a Jóisten mondja: nem megyek fel a mennyei Jeruzsálembé, ha nem kezd-

tem el az utamat a földi Jeruzsálemben. A muzulmán hagyomány is azt mondja, hogy amikor Mohamed fel akart menni az égi Jeruzsálembe, akkor a földi Jeruzsálemből kezdte meg az utazást.

– *Páter Stiassny, meg vagyok győződve arról, hogy a magyar olvasóknak érdekes lenne hallani a Seolról, az ördögökről, az angyalokról. Mit mondana a mai embernek, mai szemmel és mégis a Szentírás világában maradva?*

– Azt nem mondanám, hogy „mégis a Szentírás világában”. Erről nagyon sokat lehetne beszélni. Először is, ezek a nevek nem az eszkatológiának a kérdései, nem arról szólnak. Az eszkatológiának az alapja Zakariás könyvében van, mégpedig az, hogy azon a napon Isten egy lesz és neve Egy lesz. Azaz, hogy hogyan fog a történelemben Isten országa megvalósulni. Azt lehet mondani, hogy a zsidó eszkatológiának két különböző szintje van. Az egyik a történelmi, a másik a metatörténelmi, amely a történelmen túl van. A történelmi eszkatológia sokkal könnyebben fejlődött, mint a metatörténelmi eszkatológia. A metafizika nem nagyon érdekli a zsidókat, mert a zsidók a történelemben élnek. Nemcsak ők, hanem az igazi keresztények is. Egy híres francia racionalista mondta, hogy Poncius Pilátus miatt a kereszténység már nem metafizika, hanem történelem, mivel egy történelmi nevet tettek a Credóba. Egy racionalistának teljesen elfogadhatatlan, hogy a történelemnek szerepe legyen a metafizikában. Ezzel szemben, ha valaki a zsidó és a keresztény hagyományban él, ez nem metafizika, hanem történelem.

– *Mit jelent ez a történetiség a Biblia embere számára?*

– Az ember történelmi lény. Az a fontos, ami a történelemben van. Máté tanítása szerint, ami a történelemben van, az lesz a túlvilágon is. Ahogy te mértél itt, éppen olyan mértékkal fognak téged megmérni. Mikor? Amikor feljössz – azaz: a történelem és a metatörténelem össze is tartozik, nemcsak elkülönül egymástól. A zsidókat éppen ezért nem nagyon érdekelte, ellentétben más civilizációkkal, különösen az egyiptomival, hogy mi lesz a halál után. Őket az érdekelte, hogy mi van itt az életben. A jó zsidó azt mondja a Jóistennek: „Adj nekem hosszú életet, mivel itt tudlak Téged dicsérni, de amikor megérkezem le a Seolba, akkor már nem tudlak dicsérni, úgyhogy mindkettőnk érdeke, hogy sokáig éljek és sokáig tudjalak dicsérni.” A Seol-szimbólum pontosan megfelel a homéroszi görög Hádesznek, ahol az emberek csak árnyék-életet élnek, nincsen valódi életük és nem is várnak már semmit, mivel nem fontos, hogy mi van a halál után. Nem fontos, nem érdekli őket. Azt lehet mondani, hogy éppen ezért fejlődhetett ki egy univerzális eszkatológia.

Az egyén két módon fog tovább élni. Az első mód a történelmi folytonosság: hogy lesznek gyermekei és gyermekeinek gyermekei. A másik, hogy az emberek emlékezetében fog tovább élni. Ezért fontos a genealógia. Minél hosszabb valakinek a genealógiája, annál fontosabb ember. Dávid genealógiája öt nemzetségre megy vissza, ezzel szemben Jézus Krisztusét az egyik evangélista Ábrahámig vezet vissza, a másik Ádámig, és nemcsak Ádámig, hanem egészen Istenig. Lukács azt mondja: „Ádámnak a fia Istennek a fia, mivel Ádám maga is Istennek a fia.”

– *Ez a folytonosság azonban nem egyéni, hanem történelmi. Beérheti-e ezzel az ember?*

– A zsidók hittek abban, hogy nem az egész ember hal meg. De hitüket nem a metafizikára alapozták, hanem az Isten és az ember közötti viszonyra. Ha Istent szerettem ezen a földön, lehetetlen, hogy ne szeressem őt később is. Tehát meta-

fizikai alapon nem akarták és nem tudták megoldani ezt a problémát, azért átadták Istennek a lehetőséget, hogy oldja meg ő. Hénok és Illés történetéből indultak ki: amint ezt a két nagy embert Isten magához vette, fog módot találni arra is, hogy engem magához vegyen. Ez három zsoltárban is elhangzik.

Krisztus korában természetesen már egészen más volt a helyzet. Abban az időben – már a második századtól Krisztus előtt – más elképzelés is megjelent. Mégpedig az, hogy hasonlóság van a föld és az ég között. Amikor az ember a földet elhagyja, valami más módon, de élni fog tovább. Itt meg kell jegyezni, hogy a zsidó felfogás sohasem szerette a halhatatlanság eszméjét. Bár vannak egyes könyvek, amelyekben beszélnek halhatatlanságról, de a híres Athanasia nem zsidó gondolat; náluk mindennek az alapja a feltámadás, az Anastasis. Ennek éppen az az értelme, hogy minden feltámadás: újjáteremtés. Tehát nem azért él az ember, mert halhatatlanul folytatódik, hanem azért, mert meghal az Istennek. Az egész zsidó és keresztény hagyományban a teremtést véghez vivő Szentléleknek kell közbelépnie, újjáteremtenie az embert. Az újjáteremtésnek az alapja, hogy Krisztus a halálával és nem a halhatatlanságával tudta az embereket megváltani.

– *Mit üzen a bibliai Jeruzsálem a ma emberének?*

– A zsidók szívesen beszéltek Jerusalaím-ról, azaz Jeruzsálemet többes számba tették, kifejezvéen ezzel, hogy két Jeruzsálem van: a földi és az égi. Az égi Jeruzsálemről két felfogás uralkodik. Az egyik szerint az ember felmegy az égi Jeruzsálembe, a másik szerint pedig az égi Jeruzsálem jön le a földre. A zsidó apokaliptika sohasem döntötte el, hogy melyik az igaz. Például Szent János Jelenések könyvében megtaláljuk mind a két felfogást. Érdekes módon a kritérium az, hogy van-e templom vagy nincsen. Az égi Jeruzsálemben nincsen, mivel az égben a sacrum és a profanum között nincs már különbség. Ezzel szemben, ha az égi Jeruzsálem jön le és veszi át a földi város helyét, akkor templom is lesz, mivel a földön vagyunk, ahol elválik a szent a profántól.

– *Stiassny atya, hálás szeretettel köszönöm ezt a beszélgetést, amely bizonyára nagyon értékes lesz a magyar olvasók számára.*

– Ezt csak a Jóisten tudja és az angyalok

Illés Róbert

Számunk írói

Albert Görres egyetemi tanár, München

Koncz Lajos teológiai tanár, Eger

Pierre Riché egyetemi tanár, Sorbonne (Paris-X.)

Vargha Kálmán irodalomtörténész